

Борис Д. Булатовић¹

Научно удружење за развој српских студија, Нови Сад

‘СТРАДАЊЕ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ’: КЊИЖЕВНА ТЕМА СРПСКОГ СТРАДАЊА И ЊЕНО ИДЕОЛОШКО ДЕЛЕГИТИМИЗОВАЊЕ У ИНОСТРАНОЈ АКАДЕМСКОЈ РЕЦЕПЦИЈИ

Апстракт: У овом чланку указује се на однос значајног дела западне критике према свим појавним облицима проблематизовања српског страдања који се – с једне крајње ригидне идеолошке позиције која извор има у идеолошким имаголошким предствима о Србима и поимању њихове искључиве кривице за ратна дешавања у последњој деценији 20. века – манифестује и у тумачењу књижевности. Наиме, својим начином сагледавања природе и рецепцијских учинака Ћосићевих, Селенићевих, Лубардиних или Радуловићевих књижевних дела, поједини међу најутуцајнијим светским славистима настоје да све књижевне тематизације страдања Срба (пре свега у Другом светском рату на територији НДХ) идентификују као облике испољавања агресивног српског национализма са аутовиктомолошком основом, и истовремено презентују такву слику о српској литератури која би сведочила о најнепосреднијој каузалној вези између идејних и тематских преокупација српских писаца из 1970-их и 1980-их година и крвавог распада југословенске државе до којег је након тога дошло. Уз то, уочена је и парадоксална недоследност која се очитује у томе да идеолошки борнирани критичари не санкционишу принципијелно свако бављање националним страдањем као књижевно нелегитимно, већ да у исти мах високо вреднују сличне тематске преокупације у примерима када се у позицији објекта националне дискриминисаности налазе други народи, чиме уједно успостављају дивергентну вредносну класификацију жртва на пожељне и неприхватљиве.

Кључне речи: српска проза друге половине 20. века, страдање као књижевна тема, идеолошка књижевна рецепција, геноцид, национализам.

¹bulatovic_boris@yahoo.com

У контексту насловљене теме овог чланка могли бисмо говорити о два битна аспекта односа између српске књижевности и ‘страдања’. Најпре, у метафоричкој равни, могуће је идентификовати и критички интерпретирати праксу негативног (идеолошког) рецепцијског сагледавања српске књижевности почев од средине 1990-их године (Булатовић 2014: 199–224), и у том смислу би било речи о својеврсном српском ‘културном страдању’ као једном од видова укупног националног страдања. С друге стране, у домену тематских преокупација српских писаца и идеолошког вредновања њихових естетски релевантних прозних књижевних остварења (Слободана Селенића, Добрице Ћосића, Војислава Лубарде, Јована Радуловића и Милорада Павића), ваљало би указати на књижевноуметничке тематизације српске угрожености, неравноправности и страдања (у два светска рата, пре свега на подручју Независне Државе Хрватске током Другог светског рата), које се из идеолошки привилеговане критичке перспективе – какву заузимају поједини утицајни инострани академски стручњаци, чије некњижевно мотивисане опсервације полазе у првом реду од актуелних геостратешких интереса глобалних политичких актера и њихове перцепције српске културе као ‘шовинистичке’ – по новоформираној и умногоме устаљеној критичарској матрици санкционишу као књижевно нелегитимне, односно као неприхватљиве и националистичке.

Од времена избијања ратова за југословенско наслеђе значајан број истраживача који су по образовању слависти (или стручњаци који се баве источноевропским темама) заузима априорни став да највећу или бар иницијалну одговорност за рушење југословенске државе² и подстрекавање на оружане сукобе сnose српски писци и њихова књижевна дела (како то неки међу њима експлицитно истичу, на пример Сабрина Рамет или Ендрју Барух Вахтел), те овакви идеолошки тумачи српску литературу насталу током 1970-их и 1980-их година третирају, с једне стране, као својеврстан непосредан књижевни и културно-политички предложак за наступајућа политичка збивања, а с друге стране као неизоставни конституент у идеолошки перципираном ‘континуитету’ агресивних и експанзивних ‘пројеката’ великосрпског национализма, који

² Импутирање одговорности српским писцима и њиховим књижевним делима за рушење Југославије је утолико бесмисленије уколико се има на уму да је управо политичка подршка коју су Немачка, Аустрија, Сједињене Америчке Државе, Велика Британија и Француска (као и поједине друге земље) дале словеначким и хрватским настојањима за отцепљењем представљала један од битнијих, ако не и кључних чинилаца у завршној дезинтеграцији Југославије. Стога, доцније узвеличавање југословенске државе и културе, те критичко гледање на урушавање Југославије, уз последично потенцирање става по коме се један од главних криваца за распад налази чак и у српској литератури, јесте у приличној мери малициозно.

наводно сеже од Гарашаниновог *Начертанија* до *Меморандума САНУ*. Сма-трајући да су књижевна дела Ћосића, Радуловића, Лубарде, Матије Бећковића, Видосава Стевановића, Павића и Селенића (овде помињемо само најзначајније ауторе) творевине са далекосежним друштвено-политичким импликацијама, свој ригидни априоризам – у коме превладава олако пресуђивање уместо студиозније анализе и аргументоване критике – ови критичари оснажују и употпуњују указивањем на ‘националистичку јавну делатност’ српских писаца.

На којим претпоставкама се заснива теза о српским књижевним ауторима као антиципаторима и инспираторима будућих националних сукоба, који у својим литерарним делима стварају „модел агресије коју стварност потврђује без изнимке”, како хрватски песник, прозни писац и потпредседник за међународну сарадњу Хрватског друштва писаца Дражен Катунарић (1995) тврди за *Голубњачу* Јована Радуловића? У својој књизи *Мит о Небеској Србији*, у којој апострофира српску предодређеност за чињење зла (проналазећи њене изворе у културној заосталости и припадности кругу православног хришћанства), хрватско-амерички компаратиста Бранимир Анзуловић (2011: 22) у том смислу сматра да су српски писци допринели

стварању психолошке атмосфере за Милошевићеве ратове и Велику Србију. [...] Најзначајнија дјела српских повјесничара, теолога, романописаца и осталих интелектуалаца и умјетника која су узгајала мит о недужној, патничкој Србији [...] ширила су тезе да су Срби због своје доброте увијек били жртве других, да њихови непријатељи кују завјере како би их уништили и да је дошло вријеме да Срби постану агресивни у одмазди за прошле неправде и у претворби Србије у доминантну регионалну силу.

Премда овај навод не обухвата у потпуности суму свих приговора, он прецизно назначава да је критички однос усмерен према оним делима српске литературе која мистификују историју и ‘фаталистички анахроно’ изражавају – како тврди немачка слависткиња и компаратисткиња Алида Бремер (1992: 38) – веровање у „урођено проклетство и урођену светост” Срба, учвршћујући на тај начин „митологизовани топос вечите жртве” (Žunić 1999: 48).

Иако овакав тип рецепцијских приговора не садржи нужно идеолошки подтекст и могао би у извесном смислу да има оправдање (на пример, када се односи на популистички приступ или каткада недовољну критичку дистанцу према властитом народу присутну у појединим делима српских писаца), прецизност и неизостајање радикалних књижевнокритичких реакција које се у

виду идеолошких санкција активирају поводом сваког вида испољавања, да га тако назовемо, проблема ‘српске угрожености’ – и то не само у књижевности него и у културном и јавном животу – наводи нас на закључак да разлози за тако ригидан критички однос према српској литератури пребивају у највећој мери у домену политике. Да појаснимо, сматрамо да књижевнокритички дискурс у оквиру којег се као националистичка и великосрпска интерпретирају сва дела српске литературе која на било који начин тематизују српску дискриминисаност (или им се таква идејна основа приписује, као што је случај са интерпретацијама песничке збирке *Вучја со* Васка Попе или Павићевих романа *Хазарски речник* и *Унутрашња страна ветра*) функционише само као један сегмент ширег, превасходно политичког и идеолошког дискурса који показује тенденцију да само помињање некадашњег страдања Срба или њиховог савременог неповољног статуса у југословенској држави жигоше као еклатантан пример виолентног и ратнохушкачког великосрпског национализма.

Америчка политиколошкиња са Норвешког универзитета наука и технологије у Трондхајму, Сабрина Рамет, која је професионалну академску каријеру у највећој мери посветила изучавању тема из политичке, друштвене и културне историје Југославије, вероватно је једна од активних страних аутора са највећим бројем студија и научних радова из области југославистике у свету. У својој студији *Балкански Вавилон*, која се појавила у четири издања на енглеском језику, промишљајући о кључним узроцима распада Југославије, Раметова је на неколико уводних страница поглавља „Србија и Хрватска поново у рату” (ово поглавље се први пут појављује у другом издању, објављеном 1996. године) указала и на одговорност српске књижевности. Започињући поменуто поглавље цитатом из *Хазарског речника*, Сабрина Рамет (2005: 181) већ у првој реченици наглашава да је све „почело с писцима”. Оно што у вези са српским писцима изазива њено незадовољство јесте пре свега неодговарајућа анахрона и ‘националистичка’ тематска преокупираност. Тако, она пише како је „на први поглед разноликост тема којима су се српски писци бавили била дојмљива. Али увијек су то биле теме о Другоме свјетском рату, о психологији жртве, о патњама које су се враћале сад у овом, сад у оном облику. У романима објављенима шездесетих и седамдесетих тек су неки тежили ка помирењу и надилажењу националистичких питања” (Ramet 2005: 181). Ауторка затим наводи примере двојице писаца (Борислава Пекића и Данила Киша) чије књижевно посредоване антинационалистичке поруке нису, по њеном мишљењу, имале потребно дејство. На који начин Сабрина Рамет, стављајући се у улогу тумача српске књижевности, перципира ‘поруке’ Пекића и Киша, и какве даље

закључке изводи из своје анализе? По њеном суду, Пекићев роман *Ходочашће Арсенија Његована* из 1970. године „се може читати као алегоријска критика свих облика похлепе, укључујући *иредентизам* [подвукла С. Р.]. То је упозорење прошло незапажено” (Ramet 2005: 181). Оваквом посве оригиналном и заиста беспримерно идеологизованом читању Пекићевог романа као пишчеве имплицитне критике српског експанзионизма Раметова придружује и сопствену визију дела Данила Киша. Како ауторка о којој је реч сматра, српски читаоци су се оглушили и о Кишово вишеструко ‘књижевно упозорење’ (из романа *Башта, пепео*³ и „Књиге краљева и будала” из *Енциклопедије мртвих*) против „психологије жртве”, које би се могло разумети „у најмању руку као индикација трагова комплекса жртве присутних већ поткрај седамдесетих и почетком осамдесетих” (Ramet 2005: 182). Шта је Раметова конкретно имала на уму сасвим је евидентно из њеног поређења *Протокола сионских мудраца* са „злогласним” *Меморандумом Српске академије наука и уметности*: на аутовиктимизацијској подлози заснован антисемитски агресивни шовинизам има паралелу у великосрпском шовинизму, који се, такође, идеолошки базира на представи о властитој (националној) угрожености. Уколико је већ тумачење које претендује на непосредно повезивање са стварносним друштвено-политичким контекстом било неизбежно (па се у првом плану налази ‘заверенички’ карактер два документа), онда би ‘доказни поступак’ Сабрине Рамет могао, и то са знатно више аргумената, да се креће у потпуно супротном смеру: ка уочавању тематизовања жртве кроз критику тоталитарне идеологије као једној од најзначајнијих константи Кишових књижевноуметничких и етичко-егзистенцијалних преокупација. У том смислу би се и поменути Кишови тематски афинитети могли сагледавати супротно у односу на начин на који то чини Раметова: Кишово третирање жртве се не указује као опозиција него пандан оним књижевним делима која – због појављивања ‘српске жртве’ – она са највише негодовања критикује (реч је првенствено о романима Војислава Лубарде и драми *Голубњача* Јована Радуловића). Књижевна дела која, по мишљењу Сабрине Рамет (2005: 182), завређују безусловну критику су остварења која „превреднују Други свјетски рат с позиције националних страдања”. Лубардин ‘роман’ *Анатома*⁴ је тако „инспирисан српским национализмом”, који

³ Овде Раметова говори о „комплексу жртве” душевно поремећеног састављача „Редва возње аутобуског, бродског, железничког и авионског саобраћаја”.

⁴ Из овакве жанровске одреднице Лубардине књиге литерарне публицистике (у *Анатомии* аутор пише о режимским нападима на његов роман *Гордо постање*) евидентно је да Сабрина Рамет, као ни у другим случајевима обрушавања на српске писце и њихова дела (пре свега на *Горски вијенац*), критиковане књиге није ни читала.

Раметова проналази и у „врло спорној драми *Голубњача*”, док Ћосићев роман *Време смрти* афирмише „уротнички начин мишљења” (Ramet 2005: 183–184). Осим тога, како би нагласила неку врсту јединствене симбиозе књижевности и политике код Срба, она говори и о предратној збирци песама Радована Карацића и роману *Нож* Вука Драшковића, иако се о њима не би могло говорити као о уметнички релевантним писцима. Од анализе појединачних исказа Сабрине Рамет о сваком делу понаособ свакако је значајније сазнање о томе да она посредством тенденциозне анализе књижевних дела која спомиње креира утисак о српским писцима као несумњивим ‘ратним хушкачима’.

Ендрју Барух Вахтел (2001: 245), један од најутицајнијих америчких академских стручњака за јужну славистику, износи тврдњу по којој су отварањем политичког простора за субверзивно деловање и јачање појединачних национализма „националистички опредељени интелектуалци искористили ту нову климу да започну постепену делегитимизацију наднационалне политике, која је, све до раних шездесетих година, усмеравала политички живот у Југославији”. Иако је, како Вахтел (2001: 245) закључује, политичка клима створила такву атмосферу, „конкретни радови на растурању југословенског јединства изведени су првенствено у области културе. Тај тренд био је *најочигледнији у Србији* [подвукао Б. Б.]”. У тексту „Постмодернизам као ноћна мора: књижевно рушење Југославије Милорада Павића” Вахтел је (1997: 632) први пут истакао да су покушаји да се доведу у питање сами основи „мита о братству и јединству” започели указивањима на „различите погледе на свет засебних југословенских нација”, именујући конкретне српске књижевне ствараоце и њихова дела. Занимљиво је да, у односу на верзију у којој се овај текст доцније појављује у књизи *Стварање нације, разарање нације* (где Вахтел говори о српским ауторима с краја 1970-их и из 1980-их година), националистичко књижевно деловање српских писаца поставља већ на саму средину 20. века (Vahtel 1997: 632):

Могло би се указати на низ романа српских писаца из средине и са краја 1950-их, као и са почетка 1960-их година, нарочито оних Добрице Ћосића [у фусноти су наведени романи *Корени* и *Деобе*]. Још штетније су, међутим, биле серије романа, такође српских аутора, које су почеле да се појављују током 1970-их. Ови романи су били ратни, и тако непосредно подсећали на раније партизанске романе; највећи број њих се односи на Први светски рат, и тежили су да нагласе како су се током конфликта многи Хрвати, Словенци, босански Муслимани и Албанци борили против своје српске ‘браће’. У том контексту можемо навести

тетралогију *Време смрти* Добрице Ћосића (1978) и *Књигу о Милутину* Данка Поповића (1985). Ови романи су припремили терен за други низ још штетнијих по ‘слику братства и јединства’, благодарећи њиховим језивим описима национално мотивисаних масакра током Другог светског рата: *Нож* Вука Драшковића (1983), *Timor mortis* Слободана Селенића (1989) и *Вазнесење* Војислава Лубарде (1989).

У чему амерички истраживач новије српске прозне књижевности проналази рушилачки национализам, раскринкавање оних митова на којима је послератна југословенска држава почивала, растурање југословенског јединства и „оруђе за подривање стабилности Југославије” (Vahtel 2001: 245, 249, 254)? Најсажетије речено, Вахтел у сваком књижевном манифестовању проблема српског страдања, нарочито у време оба досадашња светска рата (од Хрвата, као и од оних муслимана који су се у Другом светском рату прикључили усташким снагама), види испољавање агресивног српског шовинизма и национализма. Другим речима, иако је током читаве егзистенције Брозове Југославије у јавној и политичкој употреби опстајала злокобна пропагандна фlosкула о ‘велико-српском хегемонизму’ (чак и у програмским документима владајуће партије у једнопартијској држави), на коју и сам указује, Вахтел највећи реметилачки фактор по мирну коегзистенцију југословенских народа опажа у српској аутовиктимизацији, односно у тематизовању страдања Срба од другог најбројнијег југословенског народа током новије историје (при томе, за Вахтела нарочити значај има и сазнање о томе да стабилност државе зависи у првом реду од квалитета српско-хрватских односа). Тако, у романима *Време смрти* и *Књига о Милутину* су заступљене теме српског жртвовања у рату, непропорционално великих српских патњи при стварању Југославије и незахвалност других народа за чију слободу су се Срби изборили, те су оба наведена дела „потхрањивала веровање у то да су по природи добри, самопожртвовани Срби меког срца били искоришћени, а то веровање, уз подсећања на перфидност других националних група током рата, помогло је да се направи таква интелектуална и политичка клима у којој је даљи заједнички живот постао немогућ” (Vahtel 2001: 254). Под утицајем Ћосићеве тетралогије – премда је у њој темом обухваћен Први, а не Други светски рат – српски читаоци су се, по Вахтеловом (2001: 250–251) мишљењу, „несумњиво присећали усташког терора (што је у књижевности и историографији Титовог доба била табу тема), и на тај начин доводили у питање основу савременог, као и историјског братства и јединства”. Вредно помена је и то да Вахтел (2001: 255) види непосредну каузалну везу између поменуте врсте романа и потоње озлоглашене политике српских лидера с

краја 20. века, сматрајући да су романи попут Ћосићевог или Поповићевог – посредовањем једне кодираним језиком изражене самоперцепције српског народа као жртве југословенства (особито у верзији у којој је југословенска идеологија подвлашћена интересима Коминтерне) – створили представу која је „на крају дала морално и културно оправдање политици на коју се неколико година касније надовезао Слободан Милошевић”.

Иако неки од романа из периода последње четвртине претходног века о којима Вахтел говори уистину и јесу бивали подвргавани политичким манипулацијама, или су чак и по самој ауторској интенцији остваривали „примарно ванлитерарну сврху у типично ванлитерарном деловању” (Žunić 1999: 79–80), као што је случај са Драшковићевим романом *Нож*, заиста је зачудно да се свако књижевно бављење српским страдањем посматра у контексту могућих последица инструментализације ове теме (заправо, у иностраној литератури која се бави српским идентитетом преовладава становиште по коме је српско инструментализовање некадашњег страдања у циљу маскирања властитог агресивног национализма пракса и неминовност⁵), као и у домену замишљеног легитимитета који ова дела дају ‘великосрпском национализму’. Још већу критичност, у том смислу, Вахтел (2001: 259) изражава према делима која отворено проблематизују „питање хрватске ратне кривице”, као и одговорност босанскомуслиманских припадника усташког покрета за време Другог светског рата: уз роман *Нож* (у коме извесна нелитерарна пропагандна компонента није занемарљива), реч је важним делима српске књижевности – Селенићевом роману *Timor mortis* и Лубардином *Вазнесењу* (Вахтел притом превиђа да је иста тема, у мањем или већем обиму, присутна у већини Лу-

⁵ Види, рецимо, студију и текстове канадског политиколога Бруса Мекдоналда (докторирао је на Лондонској школи економије и политичких наука 2001. године, а пре стицања звања ванредног професора на канадском Универзитету Гвелф радио је од 2002. до 2008. године као предавач на Одсеку за политичке науке Универзитета Отаго на Новом Зеланду): David Bruce MacDonald, *Balkan Holocausts?: Serbian and Croatian victim centred propaganda and the war in Yugoslavia*, Manchester University Press, Manchester – New York, 2002 (у корпус ‘антимуслиманских радњи’ у српској култури и књижевности Мекдоналд, између осталог, уврштава „популаризацију косовског мита” Вука Караџића, антропоеографска истраживања Јована Цвијића, Његошев *Горски вијенац* и *Вазнесење* Војислава Лубарде; види страницу 233); ”Globalizing the Holocaust: A Jewish ‘Usable Past’ in Serbian Nationalism”, *Portal: Journal of Multidisciplinary International Studies*, vol. 2, no. 2, 2005, 1–31. Слично Мекдоналду пише и политиколошкиња Анамарија Сегестен, која је докторирала на Универзитету Мериленд, а тренутно ради у Центру за европске студије Лунд универзитета у Шведској (види: Anamaria Dutceac Segesten, *Myth, Identity, and Conflict: A Comparative Analysis of Romanian and Serbian Textbooks*, Lexington Books, Lanham, 2011, 103–105).

бардиних романа,⁶ међу којима је *Вазнесење* објављено као последње). Уз то, интересно је да амерички критичар не само што ову тему сматра провокативном и неприкладном због „промовисања српског културног национализма” (Vahtel 2001: 276) него тврди да се она пристрасно третира и кривотвори: сходно Вахтеловој (2001: 272, 276) перцепцији, не може бити говора о било каквом организованом пројекту масовних ликвидација Срба у НДХ, него се ради о „појединачним трагичним догађајима”, односно „инцидентима који су се догодили услед ратног непријатељства Срба и Хрвата”. Евидентно, да је Вахтел сличну формулацију употребио за планирани и извршени геноцид над неким другим народом у Другом светском рату, без сумње би задобио нимало пожељан епитет антисемите или ромофобисте. Актуелизујући имагинарни утицај ових дела, Вахтел (2001: 272, 279) истиче како *Timor mortis* „у крајњој линији охрабрује ону врсту наизглед ирационалног агресивног понашања Срба из области са мешаним српским и хрватским становништвом, које је толико карактеристично за рат из 1991. године”, док су обојица аутора, и Селенић и Лубарда, „помогли да се створи једна атмосфера у којој је неселективно масакрирање Муслимана и Хрвата могло да се сагледа као чин самоодбране, а не као чин агресије”. Рецимо и то да, анализирајући два Селенићева романа – *Пријатеље са Косанчићевог венца* 7 и *Timor mortis* – који су по структури у највећој мери сродни, Вахтелов (2001: 279) вредносни суд је условљен политичком оријентацијом писца: будући да се у првом роману описује пријатељство Србина и Албанца, критичар се афирмативно односи према њему; имајући у виду пак да су у другом роману приказани хрватски масакри над Србима, он му импутира „уздицање српског национализма”.

Преиспитивањем Вахтеловог критичког виђења романа *Timor mortis* Слободана Селенића, *Вазнесење* Војислава Лубарде и *Нож* Вука Драшковића (али и Ћосићевог *Времена смрти* и *Књиге о Милутину* Данка Поповића) суочавамо се са једним од незаобилазних проблема који се тичу односа и према српској књижевности, али и укупне стереотипски обликоване политичке и медијске перцепције Срба. Из интерпретативних увида овог слависте видимо да, по његовом уверењу, негативну критичку реакцију завређује књижевно актуелизовање и тематизација геноцида над Србима за време Другог светског рата на простору Независне Државе Хрватске (о којем су у својим делима писали Селенић и Лубарда, као и Драшковић, при чему је уметничка релевантност романа последњепоменутог аутора ипак незнатнија). У покушају разрешења

⁶ Уз *Вазнесење*, објављено 1989. године, реч је о романима *Ближњи свој* (1962), *Љуљашка* (1963), *Гордо посртање* (1970), *Преображење* (1979) и *Покајање* (1987).

овог проблема било би смислено потражити могући одговор код Данила Киша (2006а: 172), који је у есеју „Између наде и безнађа” (из 1980. године) записао:

Што се тиче писца данас и овде, *hic et nunc*, хоћу рећи у данашњем нашем свету, он ће бити суђен, верујем да ће бити суђен – и чини ми се да је тај страшни суд историје већ почео да заседа – у првом реду у зависности од његовог става, од његових позиција према двама круцијалним феноменима овога века: према логорима истребљења, оним хитлеровским и оним стаљинским. [...] Усуђујем се рећи: да ће у скорој будућности, ако све не оде до ђавола, *одговорност писца бити одмеравања у првом реду у односу на његов став према стварности логора* [подвукао Б. Б.].

Видимо да начин на који Данило Киш посматра овај феномен не оставља ни најмање простора за недоумицу;⁷ напротив, он сматра не само да је Холокауст легитимна књижевна тема (којом се и сâм екстензивно бавио, у толикој мери да је она присутна у свим његовим делима) него да је пресудни показатељ моралног интегритета сваког писца његов однос према „логорима истребљења”. У другом свом тексту Киш (2006б: 14) у истом смислу потцртава свој став да „за интелектуалце овог века постоји само један испит савести, постоје само два предмета из којих се пада не на годину, него због који се губи право (моралног) гласа једном за увек: фашизам и стаљинизам. Све остало су трице и кучине”. Није тешко утврдити да ли, по америчком слависти, Данила Киша његове тематске преокупације и књижевно обликовање страдања Јевреја чине јеврејским националистом или је реч о једном од Вахтелових омиљених писаца, којег сматра најутицајнијим представником југословенске књижевности. Шта, дакле, спречава уједначенији однос према свим жртвама Холокауста? Применом које идеологије би се могла оправдати подела жртава на повлашћене и недовољно ‘модерне’? Уколико се геноцид над Јеврејима указује као прихватљива и леги-

⁷ У вези са проблемом који разматрамо ваљало би указати и на мишљење Меше Селимовића (1979: 181–182), који у својој аутобиографској књизи *Сјећања* (први пут објављеној 1976. године) пише:

Ни данас не схватам да је потребно о злочинима појединих националних група у НОБ говорити врло обзриво. Зар истина ма каква да је, не би била кориснија? Зар не би допринијела да се не понови оно што је било? Опасност да се једна нација злонамјерно идентификује са својим злочинцима далеко је мања од опасности да из непочупаног коријења зла израсту нове младице. Знам да је неугодно копати по ранама, нарочито старим, али су, рецимо, српски књижевници највише учинили на раскринкавању и осуди четника. Остали писци, с часним изузетком Ивана Горана Ковачића, нису рекли сву истину о својим издајницима. [...] Сви обзири и све маске уопштавања, од којих пате и наше литературе и наша историографија, и наша политичка пракса већ су уродили негативним посљедицама, јер се кривице нису обиљежиле [...].

тимна књижевна тема – не изневеравајући доследност – другачији однос не би требало да влада ни према тематизовању геноцида над Србима у НДХ нити, рецимо, према теми нуклеарног Холокауста, којом се у светској литератури на најаутентичнији начин бавио аустралијски писац српског порекла Б. Вонгар (Сретен Божић) описујући у највећем броју својих романа (нарочито у онима из тзв. Нуклеарног циклуса и у аутобиографији *Дингово легло*) последице британских нуклеарних проба у северном и централном делу Аустралије, на подручјима насељеним абориџинским племенима. Када је пак реч о претпоставци да је ‘аутовиктимизација’ чинилац који пресудно и по правилу суделује у развијању агресивног српског национализма, те да је из тог разлога оваква тема неподобна, онда би се овај приговор – чак и без посезања за подробнијим доказивањем његове неутемељености – могао одбацити аргументом да се крајње манипулативним довођењем у везу сваке тематизације Срба као жртве са последицама ‘неминовне’ инструментализације ове теме заправо онемогућава и идеолошки санкционише било који вид бављења српском неправедношћу и тако креира ригидна идеолошки заснована представа по којој се Срби, по дефиницији, не могу налазити у угроженом положају, односно да је њихова ‘кривица’ – и то не само у југословенском контексту – историјска константа. Такође, осим уколико не постоји повлашћени тип жртве, онда је сасвим јасно да би сличан политички и академски однос према јеврејском Холокаусту подразумевао да се – приликом сваког самеравања угрожености јеврејског народа у Другом светском рату – у контекст малициозно уводи, на пример, актуелна улога америчког политичара и инвеститора јеврејског порекла Џорџа Сороса у реализовању неоколонијалних интереса америчке спољне политике или изазивању економских и политичких криза у свету. С друге стране, уколико би се приговор односио на чињеницу да су Срби и Хрвати живели у истој држави, те да је у том смислу евоцирање застрашујућих догађаја из Другог светског рата могло да се доживи као уношење унутрашњих међунационалних раздора и призивање освете, онда би требало обратити пажњу на манипулативну интерпретативну асиметрију у представљању српско-хрватских односа из оне перспективе која од краја 20. века преовладава у западним тумачењима, у којој се – приликом истицања ‘великосрпске хегемоније’ као кључног и свеprisутног обележја које наткриљује све остале аспекте релација између Срба и Хрвата (и то у сваком појединачном дијахроном временском пресеку: и за време егзистенције прве Југославије; и у другој Југославији – чак и непосредно након Другог светског рата, независно од помињаних ратних догађаја; после извршених уставних промена 1974. године; као и крајем постојања заједнич-

ке државе када се, за разлику од хрватских, сви српски видови тематизације сопствене угрожености поистовећују са радикалним национализмом, уз особити нагласак на *Меморандум САНУ*) – из логике објашњавања ових односа изоставља било какав упоредни контекст, било на синхронијској равни (уз осврт на Јасеновац) или на дијахронијској (уз разматрање идеја и последица ‘хрватског прољећа’).

Литература

1. Anzulović, Branimir (2011), *Mit o Nebeskoj Srbiji: polazište osvajačkih ratova i zločina u 20. stoljeću*, Zagreb: Večernji posebni proizvodi.
2. Бремер, Алида (1992), „Нација у прози”, превео Ђорђе Димитријевић, *НИН*, бр. 2174, 28. VIII, 38–40.
3. Булатовић, Борис (2014), „Идеолошки аспекти у критичком вредновању српске књижевности крајем 20. и почетком 21. века”, *Serbian Studies Research*, год. 5, бр. 1, 199–224.
4. Wachtel, Andrew (1997), „Postmodernism as Nightmare: Milorad Pavić's Literary Demolition of Yugoslavia”, *Slavic and East European Journal*, vol. 41, no. 4, 627–644.
5. Vahtel, Endru Baruh (2001), *Stvaranje nacije, razaranje nacije: književnost i kulturna politika u Jugoslaviji*, preveo Ivan Radosavljević, Beograd: Stubovi kulture.
6. Dutceac Segesten, Anamaria (2011), *Myth, Identity, and Conflict: A Comparative Analysis of Romanian and Serbian Textbooks*, Lanham: Lexington Books.
7. Žunić, Dragan (1999), *Nacionalizam i književnost: srpska književnost 1985–1995*, Budapest: Open Society Institute.
8. Katunarić, Dražen (1995), „Riječi i rat: uloga književnosti, napose zenitizma, u ideološkom previranju srpskog društva u predmiloševićevsko doba”, *Mogućnosti* (Split), god. 42, br. 10–12.
9. Kiš, Danilo (2006a), „Između nade i beznađa”, u: *Homo poeticus*, Beograd: Prosveta, 170–173.
10. Kiš, Danilo (2006b), „Teme i varijacije (iz ‘Skladišta’)”, u: *Homo poeticus*, Beograd: Prosveta, 13–41.
11. MacDonald, David Bruce (2002), *Balkan Holocausts?: Serbian and Croatian victim centred propaganda and the war in Yugoslavia*, Manchester – New York: Manchester University Press.
12. MacDonald, David Bruce (2005), „Globalizing the Holocaust: A Jewish ‘Usable Past’ in Serbian Nationalism”, *Portal: Journal of Multidisciplinary International Studies*, vol. 2, no. 2, 1–31.
13. Ramet, Sabrina (2005), *Balkanski Babilon: raspad Jugoslavije od Titove smrti do Miloševićevog pada*, preveli Ines Krauth i Gordana Visković, Zagreb: Alinea.
14. Selimović, Meša (1979), *Sjećanja*, Beograd: Sloboda.

**‘THE SUFFERING OF SERBIAN LITERATURE’:
SERBIAN SUFFERING AS A LITERARY TOPIC
AND ITS IDEOLOGICAL DELEGITIMATION IN A
FOREIGN ACADEMIC RECEPTION**

Summary

This article highlights the relation of a significant part of Western literary criticism to all the forms of problematisation of Serbian suffering as a literary topic, while concurrently, it essentially questions its legitimacy. By their way of perceiving the nature of literary works by Dobrica Ćosić, Slobodan Selenić, Vojislav Lubarda and Jovan Radulović, some of the most influential slavists are trying to identify all the literary themes of the suffering of Serbs (primarily in the Second World War on the territory of the Independent State of Croatia) as forms of manifestation of aggressive victim-centered Serbian nationalism. These ideological researchers create an image of Serbian literature that would testify to the most immediate causal link between the ideological and thematic preoccupations of Serbian writers in the 1970s and 1980s and the bloody breakup of the Yugoslav state which subsequently occurred. In addition, a paradoxical inconsistency is observed, which is reflected in the fact that ideological critics do not sanction principally every literary dealing with certain national suffering as illegitimate, but that at the same time they highly value similar thematic preoccupations in cases when other nations are situated in the position of the object of national discrimination, thereby creating a divergent classification of victims into the categories of desirable and unacceptable victims.